

In beweging

kwartaalblad van de Christengemeenschap
Michaël 2020

Vrijheid

In beweging

kwartaalblad van de Christengemeenschap
24e jaargang nr. 4, Michaël 2020

Inhoud van dit nummer

Van de redactie 1
Aardelicht, hemellicht 1
Thema: Vrijheid 2
Op de groei – opvoeding 12
Onder de zon – jongeren 15
Michaëltijd 18
Op naar de volgende eeuw 21
Bestuur en instellingen 23
Berichten uit de gemeenten 24
Allerlei 25
Internationaal 28
Boeken 30
Aankondigingen 33
Gestorvenen 33

Redactie

Bastiaan Baan, Jolanda Gevers Leuven,
Robert de Klerk, Thom Kloes,
Marianne de Nooij, Judith Slokker

Redactie

In beweging p/a Judith Slokker
Klokkengieterstraat 4, 1825 AH Alkmaar
tel. +31-72-5610269
e-mail: inbeweging@christengemeenschap.nl
(ook voor inlichtingen over abonnementen)

Financiën en advertenties

Thom Kloes, thkloes@gmail.com
banknr. NL36INGB0009185951,
BIC: INGBNL2A,
t.n.v. In beweging, 3851RC Ermelo

Druk

Drukkerij Modern, Bennekom

Kopijdata

Adventnummer 1 oktober 2020
Paasnummer 1 februari 2021
Kopij graag aanleveren per e-mail
(inbeweging@christengemeenschap.nl).
De redactie behoudt zich het recht voor
ingezonden kopij in te korten of niet te plaatsen.

*Illustratie vooromslag: 'La grande famille',
René Magritte (1963), Museum of Modern Art
San Francisco*

De Christengemeenschap in Nederland en Vlaanderen Adressen en tijden van diensten

M=mensenwijdendienst, K=zondagsdienst voor de
kinderen, info: gezien onregelmatigheid navraag nodig.

Alkmaar, Oude Kanaaldijk 9, 1825 AT, +31-6-29343288,
bgg +31-6-46040205, M zo 10, di 9 (info), do 10, za
(info), K zo 9 (info)

Amsterdam, A.J. Ernststraat 869, 1081 HL,
+31-20-6420769, bgg 4414949, M zo 10.30, wo 9,
do 10, za 9 of 11 (info), K zo 10.00 (info)

Antwerpen, H. Consciencelaan 107, B-2640 Mortsel,
+32-3-4406821, M zo 10, wo 10, do 10 in Olen
(info), vr 10, K zo 9.30 (info)

Arnhem, Brugstraat 5, 6811 MB, +31-26-8401741,
M zo 10 (info), do 9.00 (info), K zo 11.00 (info)

Den Haag, Groot Hertoginnelaan 2, 2517 EG,
+31-6-47170136, M zo 10.15, wo 10 (info),
K zo 9.30 (info)

Driebergen, Rijsenburgselaan 2a, 3972 EJ,
+31-343-785 437, M zo 10.30, do 9.30, K zo 10 (info)

Eindhoven, Dorpsstraat 122, 5504 HL Veldhoven,
+31-6-40730466, bgg +31-40-2520498, M zo
9.30 of 10.45 (info), wo 9.30 (info), vr. 9.30 (info),
K zo 10 (info)

Gent, Kasteellaan 54, 9000 Gent (geen postadres),
+32-9-2334768, M zo 10 (info), K zo 9.30 (info)

Het Gooi, Veldweg 1, 1404 CV Bussum, +31-35-5417957,
bgg 6563160, M zo 10 (info), K zo 11.15 (info)

Groningen, Lauwersstraat 3, 9725 HD, +31-594-659558,
M zo 10.30 (info), do 10, K zo 11.45 (info)

Leeuwarden, Droevendal 9, 8911 KK, +31-6-16790238
M zo 10.30 (info), wo 9.15 (info), K zo 9.45 (info)

Leiden, Vestestraat 49, 2312 SW, +31-71-5727618,
bgg +31-6-52342851, M zo 10.30 (info), do 10
Duitse dienst (info), K zo 10 (info)

Meppel, Catharinastraat 44, 7941 JG, +31-6-30507877,
M zo 10.30 (info), wo 10.30 (info), K zo 11.45 (info)

Middelburg, Lange Noordstraat 62 (geen postadres),
+31-118-583352, bgg +31-6-46616138,
M za 10 (info)

Rotterdam, Lumeystraat 33, 3039 ZN, +31-10-2232317,
M zo 10.30, di 9.30, wo 9.30, vr 7.30, K zo 10 (info)

West-Brabant, Minckelersstraat 27 (geen postadres),
Breda, +31-76-5877409, bgg 5021945,
M za 9.30 (info)

Zeist, van Tetslaan 4, 3707 VD, +31-6-50204989, M
zo 10.30, wo 9, do 9, vr 10 (info), K zo 9.30 (info)

Zutphen, Badhuisweg 27, 7201 GM, +31-575-769065,
M zo 10.30, di 9.15 (info), do 9.15 (info),
K zo 10 (info)

Landelijk secretariaat: +31-70-3451506

Groot Hertoginnelaan 4
2517 EG Den Haag
e-mail: secretariaat@christengemeenschap.nl
website: www.christengemeenschap.nl

Van de redactie

In de maanden die achter ons liggen hebben we ons heel wat beperkt gevoeld in onze vrijheid, zowel in ons persoonlijke leven als ook in het leven in de Christengemeenschap: geen en later slechts beperkte deelname aan de diensten, uitval van gemeente activiteiten en zomerkampen, elkaar niet meer op een fatsoenlijke manier kunnen begroeten. Dit lot delen we met zo ongeveer de gehele wereld. Wat betekent het om in zulke omstandigheden een Michaëliet te zijn, een mens die de wenk van de engel Michaël wil volgen? In uiteenlopende bijdragen in dit themanummer over Vrijheid zoeken de auteurs naar een antwoord op deze vraag. De redactie is doende met de vormgeving van dit kwartaalblad en hoopt u het resultaat daarvan met het Adventnummer te kunnen tonen. Dat lijkt iets te gaan worden dat 'onaf' is, als beeld voor hoe onze beweging tot religieuze vernieuwing nog volop wordend is. Goede moed gewenst voor u allen lezers, voor de Michaëltijd en voor wat ons allen aan mooie maar misschien ook aan moeilijke dingen te wachten staat.

Marianne de Nooij

Aardelicht, hemellicht

Plotseling waren ze er weer: de sterren. Zelfs in de stad was de sterrenhemel 's nachts helderder dan ze heel lang was geweest. Minder vliegtuigen, minder uitlaatgassen, een schonere lucht. Het was een merkwaardig effect van een merkwaardig virus.

Het hemellicht is er altijd, of we het nu zien of niet. Maar het lijkt soms wel alsof het ons geen moeite kost om dat hemellicht te vergeten. Het licht dat van de hemel naar de aarde komt, wordt door alles wat we door onze levensstijl in de lucht laten ontsnappen, versluierd en vervaagd. Een van de dingen die de eerste astronauten opviel was die tere dunne en beweeglijke laag om de aarde heen, en de vaak negatieve invloed die veel menselijke activiteit daarop had. Het wekte in hen een gevoel van liefde en verantwoordelijkheid voor de aarde.

Ook in overdrachtelijke zin laten we veel tussen ons en het hemellicht komen. Zorgen, onzekerheid, misschien zelfs angst voor dat vreemde onzichtbare dat tussen ons rondwaart en mensen ziek kan maken. Een blik omhoog naar de sterrenhemel die er altijd is kan dan wellicht helpen om de blik te verruimen.

Natuurlijk kunnen we ons best doen om door ons eigen gedrag de milieu- en luchtvervuiling zoveel mogelijk tegen te gaan. Maar wanneer in het Michaelepostel de woorden klinken "opdat in het aardelicht niet dooft het hemellicht" dan weten we allemaal dat daarmee een nog veel diepere zin verbonden is. De toekomst van de aarde hangt van ons af, zowel innerlijk als uiterlijk. We staan er echter niet alleen voor, de hoeder van het toekomstlicht staat ons bij.

Wilma Bos

Thema: Vrijheid

De aartsengel Michaël doet een beroep op de vrije kracht in het hart van de mens. Het themage-deelte van dit nummer wordt geopend door psycholoog Jacques Meulman, die vertelt wat er gebeurt met de levenslustige vrijheid van het jonge kind, wanneer het in het opgroeien steeds meer bewustzijnskracht verwerft. Bastiaan Baan beschrijft hoe hij, in de jaren dat hij in de Verenigde Staten werkte, te maken kreeg met vragen van gedetineerden naar innerlijke vrijheid. Tot slot kijkt Jolanda Gevers Leuven terug op de vrijheidsmomenten in het leven van haar zwaar autistische broer Jan (1942-2013).

Herwonnen vrijheid

door Jacques Meulman (psycholoog, gemeente Amsterdam)

Dit jaar vond ik de stilte tijdens de dodenherdenking op maandagavond 4 mei 2020 indrukwekkender dan ooit. Op al die plekken waar herdacht werd konden geen mensen aanwezig zijn door de 'contact-beperkende maatregelen' die van kracht waren om verdere verspreiding van het coronavirus tegen te gaan. Toch werden op veel plaatsen in Nederland, net als andere jaren, toespraken gehouden en werd in herinnering geroepen hoeveel mensen hebben gevochten en hun leven hebben geofferd voor onze vrijheid.

Als ik onze jongste kleinkinderen zie spelen, eindeloos zie spelen met zo veel overgave en met zo veel plezier, dan ervaar ik daarin een levenslustige, bijna aanstekelijke vreugde en ... vrijheid. Er lijkt voor hen niets anders, niets wezenlijker te zijn dan het spel; de totale overgave aan dat wat zonder enige remming uit hun paradijselijke, geestrijke ziel opwelt en in elke handeling heel even vorm krijgt. Elk kind speelt anders, maar de beleving van overgave, van verbinding en vreugde, van vrijheid is universeel en telkens beleefbaar.

Aards bewustzijn maakt onvrij

Vrijheid is een kostbaar goed geworden en er lijkt een wereldwijde schaarste aan vrijheid te ontstaan, terwijl er toch wereldwijd nog steeds soldaten worden uitgezonden om voor

de vrijheid te vechten. Maar ook op kleinere schaal, in de arena's van onze eigen vierkante meters, kunnen we soms te vuur en te zwaard voor onze vrijheid strijden. Dat is toch merkwaardig als je bedenkt hoe mooi een mens – als klein kind – uit 'de startblokken van zijn eigen biografie' te voorschijn komt.

Zouden we die gevoelens van vreugde, verbinding en vrijheid uit de vroegste kindertijd niet levenslang kunnen behouden? Het zou ons heel wat narigheid, geruzie en conflicten in het volwassen leven kunnen besparen. En zouden de volwassenen, als het dan toch onverhoopt tot een strijd mocht komen, na de moeizaam tot stand gebrachte vrede de veel gehoorde uitspraak 'dit nooit meer' tot in lengte van levensdagen kunnen waarmaken, ook als blijvende dank en waardering voor al diegenen die daarvoor gestorven zijn?

Als we nog eens naar het spelende kleine kind kijken, dan zien we in de onvoorwaardelijke overgave aan het spel hoe het kleine kind niet alleen geheel verbonden is met zijn fysieke omgeving, maar ook nog met de wereld waar het nog niet zo lang geleden vandaan kwam: de geestelijke wereld. Het kind heeft van al die scheppende, werkzame krachten uit die wereld die nog in hem werkzaam zijn geen bewustzijn. Vandaar ook die vreugdevolle, vitale vrijheid die nog door geen enkel eigen belang en door geen enkel oordeel over de

fysieke wereld wordt vertroebeld.

Het bewustzijn is nog dromend, slapend en er is nog geen ik-bewustzijn actief, dat over het doel en de zin van zijn spel tot een oordeel kan komen. Tja, als je met dat gevoel van vrijheid en die afwezigheid van het wakkere bewustzijn van je eigen individualiteit, de volwassene in het latere leven zou moeten worden, vind ik dat toch geen aantrekkelijke optie. En een volwassene die met een buitengewoon wakker bewustzijn van zichzelf, van zijn bestaan in de fysieke wereld en van zijn belangen, alleen wedijvert om in vrijheid te kunnen doen wat

hij wil, roept bij mij vooral het beeld op van een eenzame strijd. Want die vrijheid moet voortdurend waakzaam bevachten en beschermd worden; ook niet een aantrekkelijke optie voor een vreedzaam samenleven met de rest van de wereld. Samenvattend: het kind raakt op weg naar de volwassenheid, wanneer gaandeweg zijn wakkere aardse bewustzijn toeneemt, zijn verbinding met de geestelijke wereld kwijt en eenmaal volwassen geworden komt hij met zijn zintuiglijke waarnemingen en verstandige beoordelingen tegenover een fysieke wereld te staan waarin hij niet zonder meer vrij is om te doen wat hij wil.

Van overgave naar vrijheid

Geen wonder dat het sociale leven steeds ingewikkelder, steeds spannender en chaotischer dreigt te worden; en dat de roep om vrijheid aanzwelt en de overtuiging sterker wordt dat je kinderen al heel vroeg moet leren om respect voor elkaar te hebben. Maar een kind dat we min of meer dresser, in de veronderstelling dat hij nu eenmaal bepaalde normen en waarden met betrekking tot vrijheid voor zijn hele verdere leven moet verwerven, wordt een onvrije mens.

Rudolf Steiner reikte diepe inzichten aan in de

ontwikkeling van de mens, als het fundament voor de pedagogiek. Hieruit wordt duidelijk, dat wij in de volwassenheid alleen tot het juiste besef en gebruik van onze vrijheid kunnen komen, als we in de kindertijd – vooral in de tijd tussen de tandenwisseling en de geslachtsrijpheid – diepe eerbied voor de wereld en een vanzelfsprekende, liefdevolle overgave aan volwassenen hebben kunnen ervaren. Er moet in dit opzicht kennelijk iets gebeuren vanaf de vroegste kindertijd, op weg naar de volwassenheid. Dan kan het gevoel van onbewuste vrijheid zich in de loop van de tijd door het toenemende wakkere denken omvormen tot een bewustzijn van vrijheid dat bij de volwassene hoort. Een weg van liefdevolle overgave naar liefdevolle vrijheid, waarbij je onderweg afhankelijk bent van datgene wat je hiervoor door de opvoeding en het onderwijs krijgt aangereikt. Onderweg wordt er aan twee fronten hard gewerkt om zo ver te kunnen komen. Het eerste en het belangrijkste gaat over de vrijheid in het denken en het tweede gaat over de vrijheid in het handelen, in het doen. En als die twee op elkaar afgestemd raken en samenwerken, dan ontstaat in het midden de werkelijk vrije mens.

Kort samengevat komt het hier op neer. De vrijheid in het denken ontstaat wanneer je in de kindertijd en jeugd leert – en vooral met plezier en grote eerbied ervaart – dat je met je zintuigen de buitenkant van deze prachtige wereld kunt waarnemen; en dat je vervolgens daarover kunt denken. Dan kun je ook de binnenkant van de wereld leren kennen, zodat je bijna voor je kunt zien hoe achter de stoffelijke buitenkant van de dingen een niet stoffelijke scheppende, werkzame wereld schuil gaat. Een wereld die je tegemoetkomt in de spreken, de verhalen, de gedichten, de gebeden en de jaarfeesten. Dat gaat uiteraard geleidelijk en stapje voor stapje.

De vrijheid in het handelen leer je, doordat je vol liefdevolle overgave opkijkt naar de volwassenen om je heen en ziet hoe zij niet doen wat ze willen, maar met toewijding en overgave datgene willen wat ze te doen hebben.

'Geschwister paar', Manfred Welzel (1961), particuliere verzameling

Dat gaat over het werken vanuit een ideaal, over het werken voor de mensen en de wereld; dat gaat over het mee willen bouwen aan al het geïnspireerd mensenwerk dat voor de toekomst van de aarde vrucht zal dragen.

Hemelse en aardse kracht

Nu voltrekt zich het grootste deel van die ontwikkeling in de nacht en is in velerlei opzichten goed te vergelijken met de vertering van ons voedsel. Voor ons welzijn is niet alleen de stoffelijk materiële kwaliteit van ons voedsel van belang, maar ook de daarin werkzame geestelijke kracht. Het spreekt voor zich dat de gehele wijze waarop dit voedsel wordt geproduceerd, doortrokken is van het bewustzijn hoe aardse en kosmische krachten daarin samen werken.

Wanneer we ons voeden wordt in de stofwis-

seling en spijsvertering al het stoffelijke afgebroken, vernietigd. Alleen het geestelijke komt – in de nacht – vrij en wordt in ons organisme opgenomen en werkzaam. Die geestkrachten zijn, om het maar even simpel te zeggen, verwant aan de geestkrachten of de lichtkrachten waarmee onze individualiteit in ons lichaam werkzaam is. Die krachten stellen ons in staat om vervolgens iets (nieuws) te bedenken en uit te voeren. De scheppende kosmische lichtkrachten in ons voedsel worden tot scheppende lichtkrachten in ons denken.

En zo gaat het ook met alle opvoeding en heel het onderwijs. Dat wat de kinderen op bijvoorbeeld een vrije school aangeboden wordt – het 'ontwikkelingsvoedsel' – is behalve aan de aarde verwant geheel en al doortrokken met geestelijk licht, is aan de kosmos verwant. Het is geheel doortrokken van het bewustzijn hoe aardse en kosmische krachten hierin samen werken. In inspirerende beelden wordt, vooral in de tweede zevenjaarsfase, die ontwikkelingsstof aangereikt.

Die beelden werken tot diep in het stofwisselings-ledematengebied van de kinderen. Daar

worden de beelden voor wat betreft hun stoffelijke dragers helemaal afgebroken en in de nacht stijgt de geestelijke kwaliteit uit de beelden omhoog naar het hoofd, waar het in de dagen daarna tot bewustzijn kan komen en verbeeldingskracht voor het eigen handelen wordt. En net zoals de boer de afstemming tussen de hemelse en de aardse krachten voor zijn bedrijf observeert, zo zal de leerkracht de ontwikkelingsstof met geestelijk licht doorgronden en afstemmen op de kinderen, zodat ze later een vrij mens kunnen worden; vrij in het denken en vrij in het doen!

En als deze kinderen dan in de Zondagsdienst voor de kinderen in de Christengemeenschap of in de Kinderhandeling op school te horen krijgen, hoe wij als mensenkinderen leren om de wereld te begrijpen, om in de wereld liefdevol met elkaar te werken, dan zullen zij zich gaandeweg bewust worden dat vrijheid en liefde hand in hand gaan. En dat er naast hun ouders, juffen en meesters ook een Leraar van de mensenliefde is, tot wie je je levenslang kunt wenden. Een herwonnen vrijheid door een in liefde gebracht offer.

Vrijheid in gevangenschap

door Bastiaan Baan (geestelijke in de gemeente Zeist)

Sinds twintig jaar bestaat er in de Verenigde Staten een opmerkelijk initiatief, dat in vele gevangenen van het land wortel heeft geschoten: Anthroposophical Prison Outreach. Deze kleine organisatie bereikt met een regelmatig verschijnend nieuwsblad en antroposofische literatuur talloze gevangenen. In dit blad 'Prison Outreach Letter' zijn vooral de gedetineerden zelf aan het woord. Ze beschrijven wat het lezen van antroposofische boeken hen doet. Maar het meest indrukwekkend zijn hun ervaringen met het beoefenen van gebed en meditatie.

Stel je voor: een gevangene die al zes jaar is opgesloten en die het vooruitzicht heeft om in

2041, als hij 68 jaar oud zal zijn, vrij te komen. Wat gaat er in hem om als hij voor het eerst van zijn leven 'brother Steiner' leest en begint te mediteren? Hier volgt zijn relaas. 'Ik heb de ware vrijheid in de gevangenis gevonden. Al mijn zelf veroorzaakte hindernissen zijn weggevallen. Ik leer door meditatie mijn geest af te sluiten voor negatieve krachten. Deze afgelopen zes jaren gevangenschap zijn het beste wat mij is overkomen. Ik wil al mijn tijd in gevangenschap gebruiken om mijzelf voor te bereiden op mijn toekomstige leven en om mijn karmische schulden te herstellen. Door mijn studie en meditatie voel ik me vrijer in de gevangenis dan in de straten, waar ik een armzalig leven heb geleid.'

'Carmic Paths', tekening gemaakt door Iris Sullivan voor Prison Outreach

Natuurlijk is deze stem een uitzondering in de massa gevangenen, die alleen dwang en geweld kennen. Maar in de twintig jaren werk van *Prison Outreach* hebben velen de weg naar een begin van innerlijke vrijheid gevonden. Ze beschrijven, dat meditatie en gebed hen hebben geholpen om zichzelf beter in de hand te houden, om te luisteren naar de stem van het geweten, om te reflecteren op hun handelingen en om meer bezonnen dan impulsieve beslissingen te nemen.

Daarnaast kun je je voorstellen, dat het lezen van Rudolf Steiner's *life-changing books* (een uitdrukking van een van de gedetineerden) in de afzondering van gevangenschap nog een heel andere uitwerking heeft dan voor ons, die door duizend-en-een dingen worden afgeleid van het ene dat nodig is. Het lijkt erop,

dat Rudolf Steiner zijn weg rechtstreeks naar het hart van vele gevangenen gevonden heeft. 'Broeder Steiner heeft een verbazingwekkend talent om esoterische studie eenvoudig begrijpelijk te maken. Als ik hem lees, voel ik nieuwe energie. Het is hoopvol om te weten, dat hij iedere leek kan bereiken.' Zoiets heb ik nog nooit in de wereld buiten de gevangenis gehoord, waar veelal geklaagd wordt: 'Waarom maakt Steiner het allemaal zo moeilijk? Kan het niet wat eenvoudiger?'

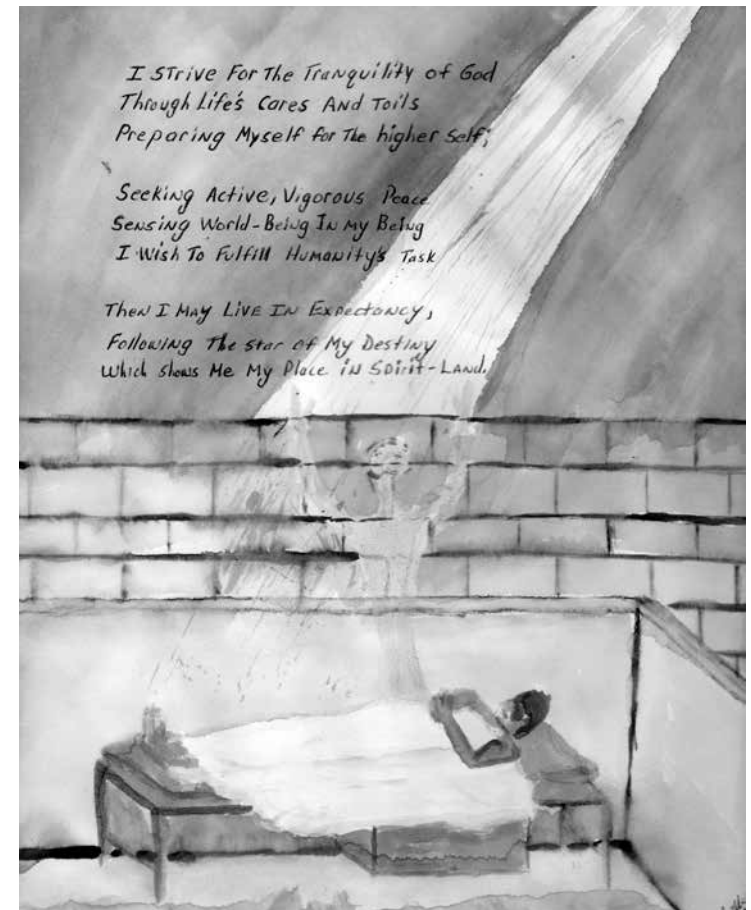
God kan iedere mens gebruiken

In de jaren dat ik in Amerika werkte ik contact met een gedetineerde die via *Prison Outreach* op zoek was naar iemand die met hem van gedachten kon wisselen over zijn ervaringen met gebed en meditatie. Omdat mijn

*I strive for the tranquility of God
Through life's cares and toils
Preparing myself for the higher self*

*Seeking active, vigorous peace
Sensing World-Being in my being
I wish to fulfil humanity's task*

*Then I may live in expectancy,
Following the star of my destiny
Which shows me my place in Spirit-land*

Tekening van een gedetineerde, Raul Madrid

boek 'Oude en nieuwe inwijding' net in een Engelse vertaling was uitgekomen, kwam de vraag naar mij toe. Stukje bij beetje hoorde ik zijn wonderbaarlijke levensverhaal, dat ik hierbij – met zijn toestemming – wil delen. Niet alleen komt hierin het thema 'Vrijheid in gevangenschap' tot uitdrukking, maar ook wordt herkenbaar hoe de Heer van het lot kan werken om een mensenleven te redden, zelfs als deze mens alle hoop op verlossing heeft verloren. Christopher wordt in 1973 in een groot gezin in Texas geboren. De aan alcohol verslaafde vader en zijn zwakbegaafde moeder zijn voor de tien kinderen het dagelijkse voorbeeld. Vanaf zijn derde levensjaar begint Christopher het huis te mijden en zwerft alleen op straat. Met een van zijn neefjes, die hem onder zijn hoede neemt, heeft hij een bijzondere relatie. Deze jongen heeft een bijzondere interesse voor het paranormale en deelt zijn vragen en ideeën met hem. Christopher zegt hierover: 'Op een dag – ik was negen jaar oud, hij was twaalf jaar – bracht hij een boek mee waarin het verhaal van twee Jezuskinderen wordt beschreven. Het waren de voordrachten van Rudolf Steiner over het Lukas evangelie. Hij las het boek van begin tot eind voor. We spraken erover en ik voelde de absolute waarheid ervan.' In de jaren daarna eist het straatleven zijn tol: Christopher komt in aanraking met alcohol en drugs, 38 jaar lang. Als zijn neef in 2009 sterft, raakt Christopher door verslaving in een circuit van criminaliteit en wordt ten slotte tot zeven jaar cel veroordeeld. Hij schrijft over zijn ervaringen: 'Toen ik in de gevangenis kwam, had ik de mogelijkheid om mijn gewoonten te veranderen. Er waren eindelijk geen drugs en alcohol meer toen ik in de cel kwam. Na een afschuwelijke tijd van ontwenning begon ik de Bijbel te lezen en te bidden. Een medegevangene gaf mij een nummer van het tijdschrift *Prison Outreach*. Ik vroeg een boek te leen van de organisatie. Ze stuurden mij de voordrachten van Rudolf Steiner over het Lukas evangelie. Het duurde een tijd voordat ik herkende, dat ik deze voordrachten als kind

van negen jaar had gehoord van mijn neefje. Ik schreef het hele boek over in mijn dagboek. Ik begon met de zes antroposofische basisoefeningen. Ik werkte er iedere dag aan. 's Ochtends mediteerde ik de eerste verzen van het Johannes evangelie. Ik merkte: Dit is een zegen. Ik kan de gevangenis niet uit. Ik moet mijzelf veranderen. Ik had indrukken van een soort voetwassing. Midden in de nacht was het of iemand olie over mijn voeten goot. Ik werd warm van mijn voeten tot aan mijn hoofd en ik ervoer een liefde die alle aardse woorden te boven gaat. Ik huilde. De volgende morgen las ik voor het eerst in mijn leven wat christelijke inwijding is. Ik was overweldigd. Hoe kan een mens zoals ik door Christus geaccepteerd worden? Ik had gestolen, ik had bijna iemand vermoord. Maar God kan iedere mens voor zijn doel gebruiken.'

Geduld en doorzettingsvermogen

Toen Christopher met iemand over deze ervaringen in gesprek wilde komen werd hem aangeraden, met mij in contact te komen. Tot op de dag van vandaag zijn we regelmatig met elkaar in gesprek over zijn ervaringen. Na zijn vrijlating uit de gevangenis is hij medewerker geworden in een tehuis voor vluchtelingen en daklozen, en werkt er met jongeren. Tijdens een jaarvergadering van de Antroposofische Vereniging in Noord Amerika heeft hij iets van zijn levensverhaal met de toehoorders gedeeld. Sindsdien werkt hij met een priester van de Christengemeenschap en enkele jongeren regelmatig in een kleine meditatiegroep en bezoekt de mensenwijdingsdienst, waar hij de bevestiging vindt van zijn uitzonderlijke ervaringen. Wellicht is de tijd rijp om ook in Nederland een dergelijk initiatief te beginnen. Wanneer ik met de initiatiefneemster Kathy Serafin spreek, begrijp ik dat zoiets alleen mogelijk is wanneer enkele mensen met groot geduld en doorzettingsvermogen hier hun schouders onder zetten.

Voor meer informatie zie:

anthroposophyforprisoners.org

Vrijheid binnen een handicap

door Jolanda Gevers Leuven (gemeente Zeist)

Ga je op zoek naar de vrijheid, leer dan eerst je ziel en zinnen te beheersen, zodat je niet heen en weer wordt geworpen door je zinnen of je begeerten. Houd je geest en je lichaam kuis, onderworpen aan jezelf en dienstbaar aan het doel, dat hun door God gesteld is. Niemand ontdekt het geheim van de vrijheid dan door discipline. (1)

Er is dit jaar veel over vrijheid en onvrijheid gesproken in verband met het feit dat Nederland 75 jaar geleden, na vijf jaar oorlog en onderdrukking, bevrijd werd, maar ook in verband met de coronacrisis. Door de coronacrisis en de maatregelen die van hogerhand genomen worden, voelen mensen zich min of meer van hun vrijheid beroofd. Aangescherpte bepalingen van wat wel en niet mag, versterken dit gevoel. Het niet meer bij elkaar op bezoek mogen komen heeft vooral mensen die in instellingen en tehuizen wonen en hen die opgenomen waren in een ziekenhuis getroffen. Bij veel ouderen kwamen herinneringen aan de Tweede Wereldoorlog oorlog versterkt boven.

Velen hebben hun gedachten en gevoelens over wat vrijheid voor hen betekent onder woorden proberen te brengen, maar men realiseert zich ook dat vrijheid nooit vrijblijvend kan zijn, maar pas werkelijk beleefd kan worden als dat gevoel in harmonie is met jezelf, door de discipline waarover Dietrich Bonhoeffer in zijn gedicht spreekt; en wat de samenleving betreft: met democratisch tot stand gekomen wetten, zoals Jan Terlouw in een interview zei.

Onderdrukking van binnenuit

Wat dit aangaat wil ik u iets vertellen over het leven van een mens, mijn broer Jan, die met een vrij ernstige vorm van autisme en diverse

lichamelijke problemen door het leven heeft moeten gaan. Zowel de onderdrukking als de vrijheid om je gedachten te kunnen uitspreken kwamen in zijn geval niet van buitenaf, maar van binnenuit. Omdat hij zijn hele leven hulp van anderen nodig heeft gehad om aan het dagelijkse leven deel te nemen en beslissingen door anderen voor hem werden genomen, had zijn leven nog meer problemen kunnen geven. Hij heeft zich daar echter – bijna – nooit tegen verzet; hij heeft zich aangepast.

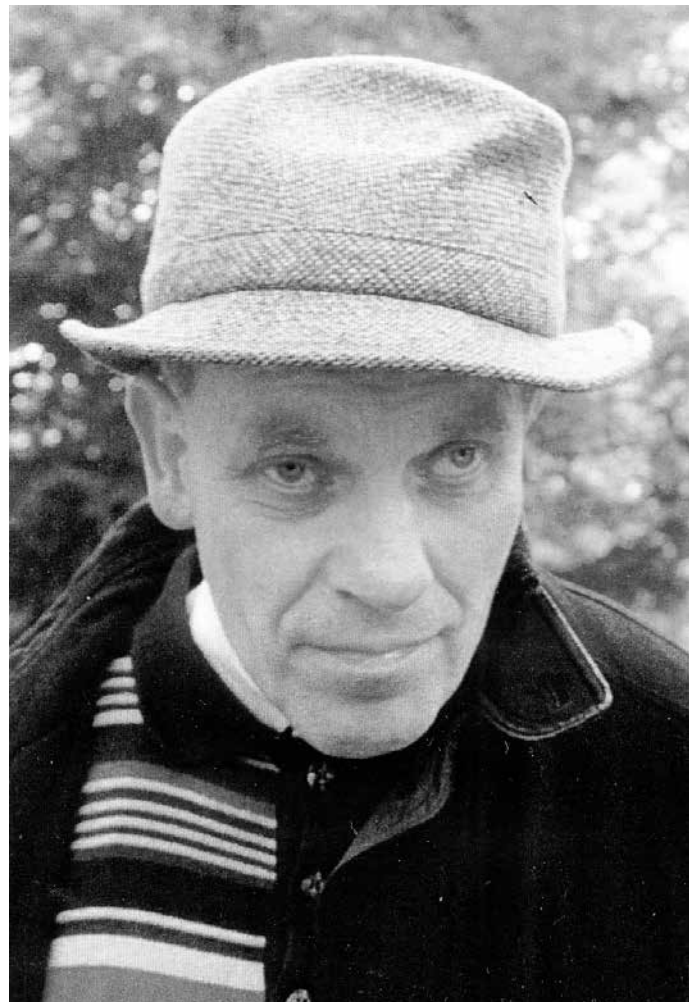
Hij werd op paaszaterdag in 1942 geboren, een maand te vroeg na een zeer problematische bevalling. Zijn moeder schreef in zijn babyboek: 'Je bent gekomen in een verarmd, leeggestolen land. In een verpletterde wereld waar bruut geweld en onrecht heersen.' In een katholiek missaal vond ze de betekenis van paaszaterdag: 'De verrijzenis van de Goddelijke Liefde in iedere mens en het overwinnen van het licht op de duisternis, een dag liggend tussen het donkerste wereldleed en het stralendste, geestelijke licht. Een dag waarop het Goede wordt verwacht.' En ze vroeg zich af: 'Zul jij in je leven ook steeds het goede verwachten? Het zou een kracht zijn, want de mens kan geen boosheid doorvoeren tegenover één die als vanzelfsprekend het goede van hem verwacht.'

Als baby had hij weinig levenskrachten en hij wilde aanvankelijk niet drinken. In de volgende drie jaren kampte hij met ziektes: kinkhoest, bronchitis, rode hond, een maagcatarre en zijn fysieke ogen zagen minder dan normaal. Zijn ontwikkeling verliep door de beperkingen, hersenbeschadigingen en incarnatieproblemen anders en veel trager dan bij een normaal kind en volgde een soort eb- en vloedbeweging. Soms was er ineens een lichamelijke of geestelijke sprong in de goede richting – vooral na een ziekte – , wat later leek hij alles weer vergeten te zijn. Er was geen lijn in zijn ontwikkeling te zien.

Maar het was niet alleen kommer en kwel. Als baby straalde hij een heilzame rust uit. De kern van zijn wezen was diep ernstig en wekte ontroering bij mensen op. 'Dat moet hij behouden, rust is een kostbaar bezit in deze opgejaagde, nerveuze wereld', schreef zijn moeder.

Rijkdom aan de binnenkant

Rond zijn tweede jaar, toen hij 'wakkerder' werd, brak zijn opgewekte, zonnige natuur door en bleek hij begiftigd met een innerlijke

Jan Gevers Leuven (1942-2013)

voedingsbodem waarop alles wat met kunst, cultuur en religie te maken had – de rode draad in zijn leven – wortel kon schieten en tot bloei komen. Religieuze muziek, vooral de muziek van Bach, was heel belangrijk voor hem. Hij ging er helemaal in op en door naar hem te kijken hoorde je er meer in dan anders; zelf heeft hij echter nooit een instrument kunnen bespelen.

In de heilpedagogische en sociaal-therapeutische instituten waar hij woonde, waren het – naast de zondagsdiensten – vooral de jaarfeesten en de Kerstspelen die extra inhoud en houvast aan zijn leven gaven. Ze waren als de grote kralen van een rozenkrans in het jaarritme ingebed. Religieuze verhalen, spreuken, liederen en afbeeldingen spraken hem ook diep aan.

'In ieder van deze mensen zit een normale kern. Richt je op die kern', was een raad die veel medewerkers meekregen. Het merendeel van de mensen met wie hij op zijn levensweg te maken kreeg, hebben zich op die kern gericht. Hij trok zich in zichzelf terug als iemand dat niet deed en dan sprak zijn lichaamstaal boekdelen. Zijn grootste handicap was, dat hij heel moeilijk met woorden duidelijk kon maken wat er in hem omging, zodat hij niet kon uitleggen waarom hij blij, teleurgesteld, wanhopig of verdrietig was en daardoor ook nooit gewoon kon deelnemen aan een

gesprek. Hij kon heel geëmotioneerd reageren wanneer bijvoorbeeld de sfeer in huis verstoord werd of als er iets onrechtvaardigs gebeurde. Het wonderlijke was dat hij nooit agressief is geweest, nooit iets kapot heeft gemaakt en nooit heeft gevloekt. Hij had het geluk dat thuis en in de instituten waar hij gewoond heeft rekening werd gehouden met wat belangrijk voor hem was, maar ook met wat hem uit zijn evenwicht bracht.

Wie langere tijd heeft samengewoond en gewerkt met mensen met een beperking ziet na verloop van tijd die beperking niet meer. Datgene wat in eerste instantie het anders zijn benadrukte, lijkt te vervagen, zodat de 'binnenkant' voelbaar en zichtbaar wordt. Die binnenkant heeft vaak heel veel te bieden; er ligt zoveel rijkdom verscholen achter een handicap. Wie daar oog voor heeft wordt verrijkt door wat hem door mensen met een beperking tegemoet gedragen wordt.

Iemand die met hem gewerkt heeft schreef in zijn dagboek: 'Je hebt me bewust leren kijken naar de dingen in de omgeving, Je hebt me geleerd geduldig te zijn en vooral te 'onthaasten'. Een ander schreef: 'Alles krijgt meer glans als we het door jouw ogen bekijken.'

Vrij over de drempel

Er was veel positiefs in zijn leven. Iedere mijlpaal – los lopen bijvoorbeeld toen hij drie jaar was en later het onder de knie krijgen van het dompelen van kaarsen in de kaarsenmakerij – was een reden tot intense vreugde. Hij had een open oog voor de natuur en voelde de stemming daar goed aan. Het waren vooral de vogels die hem boeiden: het rondfladderen rond de voederhuisjes in de winter, hun zang in de lente, het nesten bouwen, maar ook de herfstkleuren van de bomen en het weer. Naar bloemen en hun kleuren kon hij heel intensief kijken; het geven van bloemen had een bijzondere betekenis voor hem. Zo keek hij ook naar mensen en waar zij mee bezig waren.

Er is altijd het gevoel geweest dat hij een rijk innerlijk leven had en dat vooral werk en religie veel voor hem betekenden, al heeft hij zelf

– praktisch – hieraan weinig kunnen bijdragen. Zijn behoefte aan harmonie en stijl, die niet alleen muziek betrof maar ook zijn kleding, omgangsvormen en de verzorging van huis en tuin, maakten duidelijk dat hij zich verantwoordelijk voelde voor alles wat met gemeenschapsleven te maken heeft. Door zijn helderziendheid kon hij heel bepaalde dingen aan mensen waarnemen en bijvoorbeeld vol enthousiasme aan een medewerkster vertellen dat ze een baby verwachtte: 'Gefeliciteerd, kindje, meisje!', terwijl ze nog niet zeker wist of ze zwanger was. Bij de zin *Liefde drage, licht omstrale je* in een spreuk voor de gestorvenen van Rudolf Steiner sprong zijn hart op. Later bleek dat hij bepaalde gestorvenen nog een tijd kon volgen, tot zij hun reis door het *kamaloka* hadden volbracht en overgingen naar een volgende fase. Dat heel aandachtig luisteren, kijken en opnemen, is misschien wel zijn opgave voor dit leven geweest? Toen hij ouder werd, bleek uit sporadische opmerkingen dat hij veel wist en begreep.

De vraag wanneer hij echt vrijheid beleefde, was niet zo moeilijk te beantwoorden. Zijn rijke innerlijke leven zal veel vrijheidsmomenten gekend hebben, alleen al de manier waarop hij muziek beleefde, daarop had niemand invloed. Andere momenten waren er bij het sterven van mensen die hem dierbaar waren. Met een enkel woord gaf hij aan dat hij wist wat er gebeurde: 'Hemel, engelen.' Er stond op dat moment een krachtige volledig geïncarneerde persoonlijkheid voor je. Zo was het ook toen hij zijn einde voelde naderen. In de laatste tien dagen van zijn leven heeft hij zelf de regie gevoerd en heel duidelijk aangegeven wat hij nodig en niet nodig had. Hij is stralend, als een vrij mens die een belangrijke beslissing heeft genomen, over de drempel gestapt.

(1) *Eerste couplet van het gedicht Stadia op de weg naar de vrijheid van Dietrich Bonhoeffer (1906-1945), Duits theoloog die in 1945 door de Nazi's om het leven werd gebracht om zijn verzet tegen het bewind van Hitler.*

Op de groei

In de serie 'Op de groei' komen uiteenlopende aspecten van de religieuze opvoeding – van voor de geboorte tot na de puberteit – aan de orde. De naam van de serie duidt zowel op de groei van het kind, als op de groei die de opvoeder zelf gaandeweg doormaakt. Loïs Eijgenraam ('In verbondenheid Opvoeden', auteur van diverse boeken) gaat ditmaal in op de koppigheidsfase bij peuters.

Koppigheid

door Loïs Eijgenraam (gemeente Zutphen)

In de supermarkt ligt een peuter van ongeveer twee en een half jaar op de grond. Het kind gilt. Het wil 'zelluf' de boodschappen in de kar leggen. "Jij magt mij nie hellupu!" Naast het peuterkind staat een ouder met een rood gezicht. Omstanders kijken, lopen hoofd-

schuddend door. Een oudere dame meldt dat aanpakken de beste remedie is. Een andere winkelbezoeker weet lachend te vertellen 'dat deze fase vanzelf weer over gaat'. De ouder pakt het kind bij kop en staart beet, zet het brullend in de winkelwagen, haast zich naar de kassa en vlucht de winkel uit. De koppigheidsfase. Waarom maken onze kinderen deze fase door en hoe kunnen wij als opvoeders de kinderen vanuit begrip in deze periode begeleiden?

'Vrouw met koppig kind', Manfred Welzel (1961), particuliere verzameling

Hoe kunnen wij bovenstaand tafereel begrijpen? Voor mij persoonlijk is één van de rijkdommen die ik in de antroposofie mag beleven, dat alles met alles samenhangt. Antroposofie is iedere keer opnieuw proberen het wonder van het leven, de wijsheid van het leven proberen aan

te raken. Net als een kind dat tastend de wereld ontdekt en deze probeert te begrijpen. Iedere tastervaring met het proberen te begrijpen wat de antroposofie aan wijsheid schenkt, is een poging om mijzelf en de wereld te begrijpen. Zo is het ook gegaan bij het schrijven van dit artikel over koppigheid.

Waarom worden onze kinderen koppig?

De koppigheidsfase werkelijk begrijpen blijkt niet zo eenvoudig te zijn. Het vraagt kijken met andere ogen dan de oordelende ogen die weten wie er thuis de baas is of een lastige fase die vanzelf weer over gaat. Stilstaan bij het onderwerp koppigheid brengt ons naar andere werelden.

Voor een kind geboren wordt leeft het in een andere wereld, de wereld van het Licht, de Liefde, de Wijsheid en leeft het kind zonder een persoonlijk ik-bewustzijn. Op aarde hebben wij de beschikking over ons ik en kunnen wij ons, bijvoorbeeld met behulp van de zintuigen, ontwikkelen. We stoten ons aan de wereld en worden ons zo bewust van de ander en onszelf.

In de wereld van het licht groeit in de ziel van de ongeborene het verlangen om de ontwikkeling op aarde weer aan te willen gaan. Dit verlangen kunnen we zien als een vorm van warmte. Op aarde groeit bij twee mensen, vanuit een intens verlangen en hartewarmte de wens om een nieuw mensenkind het aardeleven te schenken. Deze liefde trekt het kind, als beeld, de hemel uit, naar de aarde toe.

Een kind dat geboren wordt zegt nog geen ik. Het heeft nog geen zelfbewustzijn. Het leeft in de omgeving en geeft zich daar mee-stromend aan over. Iedere ouder zal dit herkennen: jouw vreugde wordt de vreugde van je kind. Jouw stress de stress van het kind. Jouw onzekerheid wordt het gedrag 'ik weet het ook niet meer' van je kind. Als ouders groeit ons ik aan het nog geen ik zijn van ons kind.

Ik zeggen

Wanneer gaat een kind ik zeggen? Dertig, veertig jaar geleden zeiden de meeste kinde-

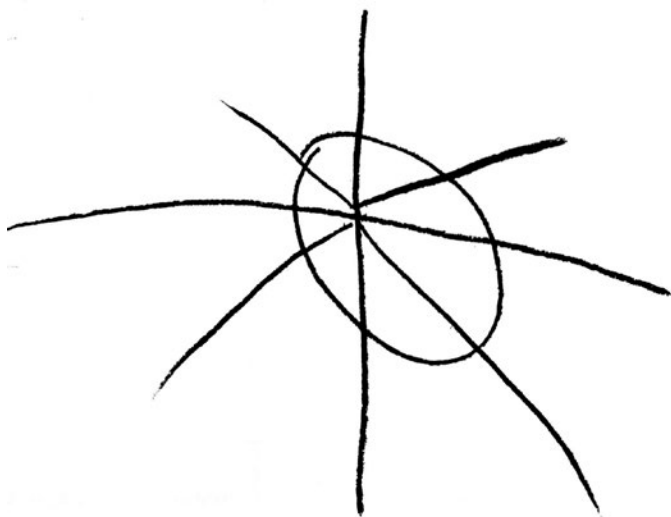
ren rond drie jaar 'ik'. In onze tijd zeggen veel kinderen rond twee jaar ik, soms zelfs nog eerder. Het is een écht ik zeggen, niet vanuit nabootsing, maar een werkelijk aanduiden van het eigen zijn. Dit vraagt van de opvoeders aandacht. Waarom? Het kind heeft als taak om het erfelijkheidslichaam, dat het van de ouders geschonken kreeg, om te vormen tot een eigen instrument, een eigen huis waarin het ik zich thuis voelt. Nog specifiek, waarin het ik zich zo thuis voelt dat dit instrument ook de eigen toon van het ik kan laten klinken, dat nodig is om de eigen levensdraad op te pakken en de biografie te schrijven.

Een kind van twee jaar heeft minder aardse tijd gekregen om het geërfde lichaam om te vormen tot een passend huis. Het lichaam is minder ver omgevormd tot een instrument dan het lichaam van een kind van drie jaar. Een kind van twee jaar heeft minder zintuigervaringen opgedaan. Het heeft de taal minder ver ontwikkeld om de eigen binnenwereld met behulp van woorden naar de buitenwereld over te brengen. Het ik worden is daarmee in onze tijd precairder geworden, gevoeliger, kwetsbaarder. Daarbij komt dat we in een tijd leven die, binnen de westerse wereld, op het ik is gericht. Het eigen belang, het egoïsme of het narcistische ideaal vieren hoogtij. Onze kinderen worden, al voordat zij zich bewust zijn van zichzelf, als een ik aangesproken en uitgedaagd om eigen keuzes te maken, eigen grenzen aan te voelen en sociaal te zijn met leeftijdsgenootjes zonder het zelfbesef als middel in te kunnen zetten. Veel kinderen zeggen dus rondom twee, twee en een half jaar: ik. Het ik wordt geboren en dat is vaak ook te horen.

Kinderen helpen bij de geboorte van hun ik

Een kind helpen bij de geboortemomenten en belichaming van het ik, vraagt vroedvrouwvaardigheden. Een vroedvrouw herkent de soorten weeën, het ritme en de kracht van de weeën. Zij of hij weet dat de weeën nodig zijn om een wonder geboren te laten worden. Als eerste wordt meestal het hoofdje geboren.

Na ongeveer zes weken lacht het kind de ouders toe. Lopen en spreken worden geleerd. Stap voor stap ontplooiën deze mogelijkheden zich. Met het lopen neemt het kind de ruimte in gebruik. Met het spreken neemt het kind bezit van de wereld om zich heen. De wereld krijgt een naam en daardoor betekenis. Het denken is een zielenkracht en verschijnt als een licht dat diep verborgen in het kind aanwezig is geweest. Het licht dat in het kind opgaat maakt het mogelijk via de taal, het herinneren en de fantasie een nieuwe verhouding tot de wereld te krijgen en daarmee wordt ook het eerste ik-beleven van het kind geboren. Het is een keerpunt in het leven van een kind dat menig volwassene zich kan herinneren. Een ononderbroken geheugendraad van ik-bewustzijn begeleidt het kind het verdere leven, de eigen biografie door. Het kind heeft bij de geboorte een naam van de ouders gekregen. Bij de ik-geboorte eigent het kind zich de naam van alle namen toe: ik. Deze naam schenkt het kind zichzelf.

Tekening van een driejarig kind dat reeds 'ik' zegt: de gesloten cirkel geeft aan dat er een binnen- en een buitenwereld is ontstaan, het kruisen van de verticaal en de horizontaal markeren het ervaren van een eigen centrum.

En dat mogen de ouders horen ook....IK! Het ik is een geschenk waar het kind ook een prijs voor betaalt. Bij dit keerpunt trekt de verbinding met de hogere wereld, de wereld van het licht, zich een stukje terug. Als dit niet zou gebeuren zouden wij een kind blijven en geen zelfbewust mens worden. Wat gebeurt er fysiologisch tijdens dit ik wordingsproces? Tijdens het ombouwen van het geërfde fysieke lichaam doorwerken de etherkrachten het fysieke lichaam. Zij stromen vrij door het lichaam van het kind. Het lichaam is nog een plastisch kunstwerk dat beweeglijk genoeg is om omgevormd te worden. In de aanloop naar de koppigheidsfase stoot het ik als het ware op het plastische fysieke en stromende etherlichaam. Dit stoten is een soort verhardingsproces. Dit gaat niet in één keer. De lichamen oefenen dit met elkaar tot het moment dat het fysieke lichaam 'hard' genoeg is om de stootkracht van het ik op te vangen. Het ik wordt geboren. De inspanning, die dit bewust worden van het

kind vraagt, gaat gelijk op met de ontwikkeling van de grote hersenen en de botvergroeiing van de schedel. De fontanellen sluiten zich aan het eind van het eerste levensjaar definitief. De voorhoofdsnaad tussen de beide voorhoofdsbenen sluit zich rondom drie jaar, het tijdstip waarop kinderen ik zeggen. Het voorhoofd wordt als een stuwmuur, waarop het ik terugkaatst en beleefbaar wordt. Het ik kan zich nu achter deze stuwmuur of voor-

hoofdswand terug trekken. Dit terugtrekken is een noodzaak om een ik te worden maar doet ook pijn. Pijn om te ervaren dat de wereld van de eenheid weer een stukje verlaten wordt. Pijn omdat de verbinding met de kosmische lichtwereld anders wordt. Pijn omdat deze ik-geboorte niet met beschuit en muisjes, zoals bij de fysieke geboorte wordt gevierd. Er worden ook geen geboortekaartjes gestuurd en soms blijft zelfs het bezoek weg omdat zij geen zin hebben in die brullende peuter op de grond.

Koppige peuters de helpende hand reiken

Aan de ouder in de supermarkt zagen wij het rode hoofd. De wereld van het licht is verduisterd door wolken van schaamte, uitputting en ongeloof: ik zou dit toch nooit zover laten komen met mijn eigen kind?! Wat kan jou als ouder helpen om je kind bij te staan bij dit geboortemoment van het ik? De meeste kinderen worden na negen maanden geboren. Je maakt keuzes hoe en waar je wilt bevallen. De kleur verf op de muur. Het wiegje wordt klaargemaakt, de kast met kleertjes gevuld, geboortekaartjes uitgezocht, enveloppen van postzegels voorzien zodat de wereld straks weet dat jullie kindje nu echt een arbeider is geworden. De weg naar de ge-

boorte wordt voorbereid. Je bent helemaal present en maakt keuzes. Peuters begeleiden door de koppigheidsfase heen vraagt hetzelfde beeld als de voorbereiding van de fysieke geboorte: welke keuzes maak ik waar ik met mijn twee-, driejarige naar toe wil gaan? Wat worden de adressen die mijn peuter op deze leeftijd bezoekt? Kan ik als ouder begrijpen dat de geboorteweeën van het ik pijn betekenen? Pijn dat mijn kind de wereld van het licht een stukje achter zich moet laten? Pijn dat mijn kind weer een beetje uit de symbiose met ons als ouders valt? Als je dit begrijpt, kun je met de keuzes die je vanuit je eigen ik maakt, je kind kracht, licht en liefde schenken. Deze fase vraagt om te weten dat een peuter een kostbaar geschenk heeft ontvangen, het eigen ik, dat het met man en macht bewaakt, omdat het nog niet weet waar het dit geschenk in zijn eigen huis een plekje moet geven. Investeren in gewoontevorming, voorspelbaarheid, weten wat je als opvoeder wilt, zijn als de postzegels op het geboortekaartje, zodat de post op het goede adres aankomt. Het ik komt dan in het kind aan als een genode gast op het geboortefeest van het ik. De fantasie, het geheugen en het denken zijn de beschuit met muisjes. Het is feest!

Onder de zon – Jongerenrubriek

De spanningsboog die een fata morgana bleek

door IJsbrand Terpstra (penningmeester Bestuur van de Kampen)

Sinds de intrede van het coronavirus in Nederland staat 1 juni al met hoofdletters in mijn agenda: 'Besluit over doorgang zomerkampen'. En niet alleen bij mij. In de week voor die deadline neemt het aantal mailtjes van stafleden, deelnemers en ouders toe. 'We kijken ontzettend uit naar de kampen', 'hebben jullie al aan slapen in kleinere tentjes gedacht?' en 'is er al een besluit genomen?'; de

hele organisatie leeft naar 1 juni toe. Maar als het eenmaal zover is, blijkt dat die datum een fata morgana was.

Dat besef ik voor het eerst in de badkamer aan de vooravond van een lange vergadering met het bestuur. Tot dan toe stond alles in het teken van het verzamelen van informatie: wat besluiten de nationale overheden in België en Nederland, hoe denken stafleden erover en kunnen we de sterke basis van onze kampen wel behouden in een tijd waarin afstand houden de norm is? 1 juni. Dat was de dag waar we naartoe leefden. Dan zou 'het' besluit worden genomen, dat wist iedereen. Maar tijdens het tandenpoetsen, na weer een volle dag met kamptelefones, komt bij mij ineens een vraag op waar niemand nog echt over na lijkt te hebben gedacht: wat gebeurt er eigenlijk na 1 juni?

Een volgende fase vol onzekerheid

Als penningmeester van Helios ben ik samen met het secretariaat verantwoordelijk voor de kampaanmeldingen en -betalingen. Sinds corona in Nederland en België zijn intrede heeft gedaan, is het op dat gebied vrij rustig. We verwerken een enkele aan- of afmelding, denken na over de financiële gevolgen van het afgelasten van onze kampen en stellen de betalingsdeadline van 7 mei uit om het besluit van 1 juni rustig af te kunnen wachten. Maar blijft dat wel zo? Terwijl ik de tandenborstel voor een tandenstoker inruil, weet ik het op eens zeker: er moet razendsnel een nieuwe spanningsboog komen, want het besluit dat we morgen nemen is pas het begin van wat ons de komende maanden nog te wachten staat.

Elke groep betrokkenen vraagt om een andere spanningsboog, afhankelijk van de manier waarop die aan Helios verbonden is. De meest duidelijke spanningsboog is die van deelnemers en ouders. Die staat op die vrijdagavond nog gespannen tot 1 juni, met als belangrijkste vraag: gaat mijn kamp deze zomer door? Wat zij op dat moment nog niet weten, is dat die vraag slechts een bijrol speelt in het besluit dat we zullen nemen. Belangrijker is de vraag in welke vorm een kamp deze zomer kan doorgaan. In veel gevallen zal dat een inge-

kort kamp betekenen, of een kamp met minder deelnemers. Geen duidelijkheid op 1 juni dus, maar het begin van een volgende fase met veel vragen en onzekerheid.

Ook onze stafleden hebben hun ogen op 1 juni gefixeerd, veelal zonder het besef dat zowel het afgelasten als het doorgaan van een kamp om een nieuwe spanningsboog vragen. Bij doorgang van het kamp moet niet alleen de gemiste fysieke voorbereiding worden ingehaald, maar worden we ook uitgedaagd om het kamp grondig onder de loep te nemen en oplossingen te zoeken voor vraagstukken die pas enkele weken oud zijn. De spanningsboog die bij een afgelasting hoort, is nog spannender voor een vrijwilligersorganisatie die groepen vormt door samen in de natuur te zijn. Het zal veel kracht vragen om een boog naar de zomer van 2021 te spannen en de energie uit een vorig kamp vast te blijven houden.

De normaalste zaken worden bijzonder

En dan is er nog de spanningsboog die corona heet. Of COVID-19, zo je wilt. Het bijzondere van die boog is dat die voortdurend gespannen staat, terwijl niemand nog weet hoe groot de boog eigenlijk is. Dat er verwoed wordt geprobeerd om die spanningsboog van een einddatum te voorzien, blijkt elke dag weer. In de wetenschap ('is er al een vaccin?'), in de cultuursector ('dit festival wordt verplaatst naar volgend jaar') en ook in onze kamporganisatie: 'heb ik, als mijn kamp wordt afgelast, volgend jaar voorrang op een plek?' Het kortst mogelijke antwoord: we weten het niet, de zomer van 2021 lijkt verder weg dan ooit.

Tijdens onze lange bestuursvergadering op zaterdag 30 mei blijken we allemaal te hebben geconcludeerd dat onze fixatie op 1 juni ontoereikend was. We zoeken naar nieuwe spanningsbogen, maar weten tegelijkertijd hoeveel er nog onzeker is. Misschien is dat dan wel de opdracht aan het kampbestuur dit jaar: om niet telkens een nieuw punt op die eindeloze spanningsboog te zetten, maar om

elkaar te vertellen dat de spanningsboog vooralsnog oneindig is. En dat we het daarover eens moeten worden alvorens we met elkaar kunnen ontdekken wat de plaats van onze kampen is in een tijd waarin alles onzeker is. Dat gesprek vraagt om rust, reflectie en doorzettingsvermogen, terwijl we juist nu soms geen idee meer hebben waar je het eigenlijk voor doet.

Na een lange dag besluiten we dat het International Youth Camp niet door kan gaan. De kampen in België krijgen – naar nationale regelgeving – groen licht om in aangepaste vorm van start te gaan, terwijl aan een overheidsprotocol voor kampen in Nederland dan nog wordt gewerkt; het besluit daarover is tot 14 juni uitgesteld. Op die datum blijkt dat het protocol helaas te weinig ruimte biedt voor

het organiseren van onze kampen in Nederland. De belangrijkste reden daarvoor is de verplichte afstand van anderhalve meter tussen zowel stafleden en kampelingen onderling, als in het contact tussen kampelingen en stafleden. De kwaliteit van onze kampen wordt daardoor teveel geweld aangedaan, waardoor we besluiten om de kampen in Nederland niet door te laten gaan.

Als staflid van Jeugdkamp Rogery verheug ik me intussen wel op een prachtig kamp, met de twee keer vijfendertig pubers die we in de Ardennen gaan ontvangen. Dat 1 juni ook hier een fata morgana bleek, ontdek ik overigens al snel als duidelijk wordt welke extra voorbereidingen er dit jaar nodig zijn. Maar ik mag tenminste nog op kamp, in een tijd dat zelfs de normaalste zaken bijzonder zijn.

Avondzang op Zeilzwervkamp in betere tijden

De vrije kracht in het hart van de mens

door Ernst Terpstra (bewindsdrager, geestelijke in Amsterdam)

Het getijdengebed (epistel) dat in de Michaeltijd klinkt in de mensenwijdingsdienst, spreekt erover dat de aartsengel de machten die de geest van de mensen in slavenketens van de aarde willen slaan, onder zijn voeten treedt. Als tegenmotief van die ketens wordt daarna gesproken over de vrije kracht die Michaël uit mensenharten haalt. Van die vrije kracht wordt gezegd, dat ze het aardse louterend en geestontvangend naar de hemel-hoogten kan dragen. Wat daarmee wordt bedoeld, is het thema van deze bijdrage.

Het moderne hersenonderzoek probeert aan te tonen, dat al onze zielenactiviteiten (denken, voelen en handelen) worden bepaald door de inwerking van zintuigprikkelers en stoffen in ons bloed op de hersencellen. Dat zou tot de conclusie leiden, dat er geen menselijke vrijheid kan bestaan en dat het spreken over 'vrije kracht in mensenharten' zinloos is.

Het duister van onvrijheid verdrijven

In zijn boek 'De wil tot vrijheid' onderzoekt Valentin Wember (1) zorgvuldig de verschillende omstandigheden die ertoe kunnen leiden, dat een mens zich onvrij voelt. Dat kunnen geboden en verboden zijn (bijv. van ouders, je werkgever of de overheid), maar ook bepaalde levensomstandigheden waarin je terecht komt, zoals ingewikkelde menselijke relaties of inslagen van het lot. De reactie op dergelijke omstandigheden kan zeer uiteenlopend zijn: van opstandigheid en verzet, je voegen en het uithouden, tot je slachtoffer voelen en daaronder lijden.

De onvrijheid die van de moderne, door techniek beheerste cultuur uitgaat, behoort voor veel mensen tot de zwaarste vormen van on-

vrijheid: je staat er vaak machteloos tegenover en je kunt er nauwelijks echt iets tegenin brengen. Dan zit er dikwijls niets anders op dan je gevoel van onmacht maar te verdringen, om verder te kunnen leven.

Bij alles wat je overkomt, is het van belang welke gedachten en gevoelens je ten opzichte van de situatie ontwikkelt. Want het ligt in feite aan jezelf of je voortdurend innerlijk opbikt tegen wat je overkomt of dat je andere gedachten kunt ontwikkelen. Gedachten waardoor gevoelens worden gewekt die de situatie in een ander licht plaatsen, een licht dat het duister van de onvrijheid kan verdrijven.

Behalve de genoemde uiterlijke factoren en krachten die een mens het gevoel van onvrijheid bezorgen, zijn er innerlijke krachten die hem kunnen ketenen: driften, hartstochten en begeerten. Vrijwel iedereen zal de ervaring kennen hoe die er met je vandoor kunnen gaan, je alle kanten op kunnen slepen. Als dat gebeurt, ben je niet vrij, maar overgeleverd aan krachten in jezelf waarover je (nog) geen controle hebt. Het bekende en treffende beeld dat hierbij past, is dat van een koetsier op de bok die de macht over het span paarden dat de koets trekt, kwijt is geraakt, waardoor hij volledig is overgeleverd aan hun willekeur.

Inzicht en liefde

De zoektocht naar de mogelijkheid van de vrije wil, die al velen hebben ondernomen, verloopt via een zo eerlijk mogelijk onderzoek naar de motieven van je handelen. De ontdekking die een ieder daarbij kan doen is, dat wanneer je handelt uit inzicht, je een eerste belangrijke stap hebt gezet op weg naar vrijheid. Dat geldt zowel ten aanzien van de ge-

De Wagenmenner in Delphi

boden van autoriteiten buiten je als van de stem van je geweten. Zo kun je je bijvoorbeeld op de weg aan een snelheidsbeperking houden omdat je een gezagsgetrouw iemand bent of omdat je bang bent om een boete te krijgen. Maar je kunt dat ook doen omdat je inziet dat een lagere snelheid veiliger is of beter voor het milieu.

Wie vanuit inzicht handelt, wordt niet door zijn driften of hartstochten onvrij gemaakt en ook niet door autoritaire morele regels. Je volgt dan een principe, een idee, omdat je de zin ervan hebt ingezien en het tot een richtsnoer voor je handelen hebt gemaakt. Dit principe was er echter al, je hebt het niet zelf ontdekt. Zou het misschien mogelijk zijn om zelf morele ideeën te ontdekken?

In zijn boek 'De filosofie van de vrijheid' geeft Rudolf Steiner (2) een bevestigend antwoord op deze vraag: ja, iedereen kan een ontdekker van morele ideeën worden. Steiner gebruikte voor zulke ideeën het begrip 'intuïties'. Bij het

ontdekken van een moreel idee gaat het er niet om dat je handelt vanuit een vast principe, maar dat je in elke concrete situatie moreel vindigrijp wordt, dat je een volledig individuele idee ontdekt en die tot leidraad van je handelen in die specifieke situatie maakt.

De handeling die zo ontstaat, is wat Rudolf Steiner een vrije handeling noemt. Zo'n handeling is zinvol verbonden met het geheel van de wereld en ze wordt louter en alleen verricht uit liefde voor die handeling zelf. Als je op deze manier moreel productief, scheppend wordt, kun je gaan beleven hoe je jezelf daardoor steeds meer begint te verwezenlijken, hoe je begint toe te groeien naar de 'ik' die je in wezen bent. Tegelijk kun je ervaren dat dit scheppende ik nog maar weinig ontwikkeld is, hoewel het in potentie geweldig groot is.

Vrijheid veroveren

Als mensen zijn wij niet vrij, maar we kunnen het wel worden. We kunnen ons ontwikkelen tot de hogere mens die in aanleg in ons leeft. Die kan alleen maar werkelijkheid worden, doordat wij ons losmaken van de vele onvrijheden waarin we doorgaans verstrikt zijn. De verwerkelijking van de hogere mens, die tegelijk de vrije mens is, is alleen mogelijk door inspanning en oefening. Goethe zei hierover: 'Slechts diegene verdient de vrijheid en het leven, die ze elke dag weer moet veroveren' ('Nur der verdient sich Freiheit wie das Leben, der täglich sie erobern muss').

Het kunnen ontdekken van morele ideeën wordt in het dagelijks leven vooral belemmerd door een onbeheerst denken, waarbij de gedachten ongecontroleerd van de hak op de tak springen.

Om meer greep te krijgen op je denken, kun je te rade gaan bij de eerste van de zogenoemde zes antroposofische basisoefeningen, onder andere te vinden in het boekje 'Het zesvoudige pad' van Joop van Dam (3). Je kunt om te beginnen gedurende vijf minuten per dag je gedachten richten op een eenvoudig, door mensen gemaakt voorwerp, zoals een koffiebeker of een schaar. Zodra je

afdwaaft van dat voorwerp, keer je er weer naar terug. Na enkele dagen wordt deze oefening meestal moeilijker; dan is het belangrijk om ermee door te gaan. Na een week kun je dan overstappen naar een ander voorwerp. Tot de zes basisoefeningen behoren ook de scholing van de wil en van het gevoel. Het doel van deze oefeningen is om stap voor stap de baas te worden over je gedachten, wilsimpulsen en gevoelens, zodat die zich steeds verder ontwikkelen tot waarnemingsorganen voor de geestelijke werkelijkheid waarin je als mens leeft.

Een heel andere manier om de drie zielenkrachten te scholen is de religieuze weg, zoals die bijvoorbeeld in de mensenwijdingsdienst gedaan kan worden. Door telkens weer in het offer je eigen wil te richten op de goddelijke wereldgrond, je voelen te verbinden met Christus en je denken onder te dompelen in het leven van de heilige Geest, beginnen de drie zielsvermogens doorlaatbaar te worden voor de werkingen van de goddelijk-geestelijke wereld.

Wie is als God?

Het grote belang van de aangeduide innerlijke scholing voor de verdere evolutie van de mensheid en de aarde, geeft de Duitse kunstenaar Joseph Beuys in een gesprek over 'de mens als schepper' als volgt aan: *'Ik ga terug naar de uitspraak: In het oerbegin was het Woord. Het woord is een vorm. Dat is precies het evolutionaire principe, dat alleen in de mens kan ontspringen, uit de mens naar buiten kan breken, want de oude evolutie is tegenwoordig afgesloten. Dat is de oorzaak van de crisis. Al het nieuwe dat op aarde gebeurt, moet door de mens worden voltrokken. Het zal zich echter niet kunnen voltrekken als de bron verstopt is, dat wil zeggen als het begin geen vorm, geen structuur heeft. Daarom vraag ik om een betere structurering van het denken, het voelen en het willen. (-) Pas wanneer je een geheel nieuwe mens bent geworden, zul je ook tot dingen in staat zijn, die tot dan toe voor onmogelijk werden gehou-*

den. Dit keer moet de opstanding door de mens zelf worden voltrokken. De mens moet in zekere zin samen met zijn God opstaan. Hij moet bewegingen uitvoeren, zich inspannen om met zichzelf in contact te komen. De incarnatie van het Christuswezen in de fysieke, aardse omstandigheden was een kosmische en niet slechts een historische gebeurtenis. Dat was een krachtstroom van een absolute realiteit. En nu voltrekt zich aan de mens een omvorming waarmee hij de grootste moeite heeft. Het valt hem zwaar om op eigen kracht zijn zelfbestemming ook echt ten uitvoer te brengen, dat kost hem ongelofelijk veel moeite. Veel liever zou hij opnieuw iets geschonken willen krijgen. Hij krijgt echter niets meer. Hij krijgt niets, helemaal niets, niet van een God, niet van Christus. En toch is er deze kracht, die zich aanbiedt en met alle geweld naar binnen wil. Maar alleen op voorwaarde dat de mens zichzelf vermant en opstaat.' (4)

En daarmee keren we terug naar het epistel van de Michaëltijd. Daarin wordt ook gesproken over de ernst die uit het aangezicht van de aartsengel straalt. Die ernst zou er goed mee kunnen samenhangen, dat Michaël geheel is aangewezen op de vrije kracht in de mens. Zullen wij hem als mensheid voldoende van die kracht ter beschikking stellen, zodat hij daarmee het noodzakelijke kan doen? Deze vraag is in feite niets anders dan de betekenis van zijn naam: 'wie als God?'

- (1) Valentin Wember, *De wil tot vrijheid* (Zeist, 2006)
- (2) Rudolf Steiner, *De filosofie van de vrijheid* (Zeist, 1998)
- (3) Joop van Dam, *Het zesvoudige pad* (Zeist, 2005)
- (4) Friedhelm Mennekes, *Joseph Beuys: Christus DENKEN - THINKING Christ* (Stuttgart, 1996)

Op naar de volgende eeuw

Op weg naar de honderdste geboortedag van de wereldwijde Christengemeenschap nodigt de redactie alle Nederlandse en Vlaamse gemeenten uit, om in de periode tot 16 september 2022 een korte bijdrage te schrijven over de stichtingsimpuls van de eigen gemeente en op welke wijze die impuls al dan niet in deze tijd nog werkzaam is. Ditmaal de gemeente Arnhem, waarvan de wortels tot in 1937 reiken.

De Johanneskapel in Arnhem

door Dick Blokker (gemeente Arnhem)

De spirituele impuls van de Christengemeenschap in Arnhem begon in Wageningen! Vanaf 1937 reisde Jacobus Knijpenga, priester in Rotterdam, naar het huis van de familie Boeke aan de Hendrikweg in Wageningen. Het is niet helemaal zeker of er toen ook mensenwijdingsdiensten werden voltrokken. Zeker is dat er gesprekken en godsdienstlessen plaatsvonden.

De continuïteit werd onderbroken door de Tweede Wereldoorlog, waarbij een groot deel van Arnhem en omgeving werd ver-

woest. Vanaf 1946 werden de (doop-)gesprekken etc. hervat en zeker is dat vanaf 1949 de mensenwijdingsdienst werd gehouden in het huis van de familie Boeke in Wageningen. Vanaf 1950 gebeurde dat in Arnhem, eerst aan het Roermondsplein en vanaf 1962 in een woonhuis aan de Brugstraat. Hier is het niet bij gebleven. Elders in Oost-Nederland ontstonden initiatiefgroepen: in Zutphen, later in Nijmegen en bij Boxmeer (Bronlaak). Met name Joost Nijkerk, priester in Arnhem, maakte het mogelijk dat in deze plaatsen de mensenwijdingsdienst werd voltrokken. Er werden talrijke dopen en jeugdwijdingen gevierd. Uiteindelijk lukte het alleen in Zutphen om naast Arnhem een gemeente te stichten.

Het woonhuis aan de Brugstraat beleefde diverse verbouwingen. Dank zij een groot aantal schenkingen werd het mogelijk om in 2012 het woonhuis ingrijpend te renoveren en om een kapel in de achtertuin te bouwen. Pas in 2016 kreeg het gebouw aan de Brugstraat de naam 'Johanneskapel'. De Johanneskapel in Arnhem wordt door mensen uit wijde omgeving bezocht, met name uit de regio Nijmegen, Wageningen en Boxmeer. Intussen staat de gemeente in Arnhem voor een aantal problemen die serieus genomen moeten worden. Het aantal leden en belangstellenden is gedaald. De inkomsten zijn de laatste jaren teruggelopen. Er zijn nog maar heel weinig dopen en vrijwel geen jeugdwij-

Johanneskapel entree

dingen meer. Deze problemen kunnen worden gezien als uitdagingen voor de toekomst.

Aarzelend komen er de laatste tijd meer kinderen naar de Zondagdienst voor de kinderen en het 'ochtenduur'. In het schoolgebouw naast de kapel is een vrije school gestart. Dit opent nieuwe perspectieven. Er zijn contacten gelegd via de Raad van Kerken Arnhem, waarbij de Christengemeenschap is aangesloten. De Christengemeenschap is op deze manier in Arnhem zichtbaar geworden.

Belangrijk is de negende zin uit het credo van de Christengemeenschap die als meditatie kan dienen: "Ge-

meenschappen, waarvan de leden de Christus in zich voelen, mogen zich verenigd voelen in één kerk, waartoe allen behoren die de heilbrengende macht van de Christus ervaren; zij mogen hopen op de overwinning van de zonde-krankheid, op het voortbestaan van het mensenwezen en op het behouden van hun voor de eeuwigheid bestemde leven."

De aandacht voor het gevoelsleven is hierbij van groot belang en kan worden gevoed

De in 2012 gerealiseerde uitbouw van de Johanneskapel

door het organiseren van kunstzinnige activiteiten. Ook de bestudering van de inhoud en uit de antroposofie kan helpen om meer bewustzijn te krijgen voor de voortgaande ontwikkeling van de mensheid en de aarde. De Christengemeenschap in Arnhem zoekt hierin haar eigen weg. Naar mijn mening is dit de aansluiting zoeken bij mensen die in deze tijd de werkzaamheid van het Christuswezen ervaren.

Allerlei

Een innerlijke pelgrimstocht

door Bert Voorhoeve (gemeente Eindhoven)

Er was eens een pelgrim die plannen maakte voor een pelgrimage naar de kathedraal van Chartres in Frankrijk. Hij had de reis al vaak gemaakt en hij verlangde naar de bijzondere ervaring van de reis; de ontmoetingen onderweg, de gebrandschilderde ramen, de beelden, het labirint, de gewijde stilte in de kathedraal. Hij had het gevoel dat hij tijdens zijn pelgrimstochten even boven zichzelf uitgroeide en hij beleefde iedere keer dat er een helende kracht uitging van de kathedraal.

Maar de plannen van de pelgrim werden doorkruist doordat er een besmettelijke ziekte uitbrak in het land. Er werden allerlei maatregelen genomen om te voorkomen dat steeds meer mensen elkaar zouden besmetten.

Mensen moesten thuis blijven, ze mochten niet meer dicht bij elkaar komen en ze mochten niet meer op reis gaan. Er werden veel mensen ziek en er stierven ook veel mensen.

De pelgrim kon dus niet aan zijn tocht beginnen. Het kon nog lang duren voordat hij weer op reis kon gaan. Het deed hem verdriet dat hij niemand meer met een hartelijke handdruk kon begroeten, niemand een warme omhelzing kon geven, geen troostende hand op een schouder kon leggen. Hij kreeg het er koud van; steeds maar afstand houden, mensen ontwijken omdat ze hem konden besmetten of omdat hij hen zou kunnen besmetten. Wat betekende dat voor het vertrouwen tussen mensen?

Hij dacht: Ik kan niet op reis gaan, maar ik kan

Abraham met Izaäk (rechts) en Melchizedek (links), Kathedraal van Chartres

wel in mijn herinnering een innerlijke pelgrimstocht maken. Tijdens zijn laatste reis naar de kathedraal had hij veel aandacht besteed aan de expressie van handen en gebaren van de beelden en de gevoelens die daar in tot uitdrukking kwamen. Het was hem toen opgevallen dat stenen beelden een warm gevoel kunnen oproepen.

Plotseling zag hij de kathedraal voor zich, het was alsof hij er rondliep en met andere pelgrims zingend door de crypte liep. Hij zag de flonkerende kleuren van de ramen voor zich, de beelden in de portalen en hij zag hoe hij met andere pelgrims de weg door het labyrint volgde. De pelgrim begon aan zijn innerlijke pelgrimstocht.

De menselijke hand

Het was tijdens de dagen voor Hemelvaartsdag. Het was koud en zwaar bewolkt. Ondanks de koude wind beleefde hij sterk de warmte in de expressie van de handen van een aantal beelden. Hij werd getroffen door de manier waarop Abraham zijn hand legt om het hoofd en de hals van Izaäk, die hij moet offeren. Izaäk is aan handen en voeten gebonden. De linkerhand van Abraham, om het hoofd en de hals van Izaäk, drukt één en al liefde uit, warmte, tederheid, bescherming. Wat een spanning tussen deze hand en de rechterhand van Abraham met het mes, dat hij tegen zijn hart houdt. Beiden kijken schuin omhoog naar rechts, waar een engel boven het hoofd van Melchizedek, met zijn hand een bezwerend gebaar maakt: dood Izaäk niet maar offer een ram in zijn plaats. De beeldhouwer heeft Izaäk afgebeeld, staande op een ram.

In tegenstelling tot de enorme spanning tussen de linker- en rechterhand van Abraham, gaat er van de handen van Melchizedek naast hem een grote harmonie uit. In zijn rechterhand houdt hij het wierookvat en in zijn linkerhand, tegen zijn hart, draagt hij de kelk. Het lijkt of Izaäk tegen Melchizedek opkijkt. Ziet Izaäk in Melchizedek een profetie van het priesterlijke offer met brood en wijn?

De pelgrim herinnerde zich dat hij, omhoog kijkend in het noordportaal, getroffen werd door nog twee handen. De Schepper is als Christus afgebeeld. Adam rust met zijn hoofd op de geopende rechterhand van Christus. Met zijn linkerhand maakt Christus een beschermend gebaar boven het hoofd van Adam. Het hoofd van Adam wordt als het ware geboetseerd tussen de liefdevolle handen van Christus. Wat lijken deze handen op het liefdevolle gebaar van Abraham om het hoofd van zijn zoon.

Toen de pelgrim het noord portaal wilde verlaten en nog eens omhoog keek, zag hij een aantal taferelen uit het apocriefe boek Tobias. Weer werd hij getroffen door de expressie van

'De Logos Christus en Adam', Kathedraal van Chartres

de handen; troostend, beschermend, liefdevol, hartelijk begroetend, teder afscheid nemend en zegenend. In het noordportaal ver-

gat hij de koude wind. Wonderlijk dat hij juist hier de meest hartverwarmende menselijke gebaren waarnam. Lopend langs het westportaal keek hij nog naar de ingetogen beelden van Maria en Elizabeth, die elkaar begroeten. Elizabeth houdt de arm om Maria, in haar rechterhand heeft zij de linkerhand van Maria.

De pelgrim nam afscheid van zijn innerlijke pelgrimstocht naar de kathedraal. De reis door zijn herinneringen had hem verwarmd en getroost. Hij realiseerde zich wat de menselijke hand een wonderbaarlijke gave is: een hartelijke handdruk, een warme omhelzing, een aai of een streling, een troostende hand op je schouder. Hij herinnerde zich, dat toen hij van deze pelgrimage thuiskwam, een kaart in zijn kamer stond, waarop een foto van een beeld van Rodin: 'La Cathédrale'. De kathedraal in twee handen samengevat.

'La Cathédrale', Auguste Rodin (1908), Museo Soumaya Mexico City

Boeken

Het ontmoeten van een dierbare

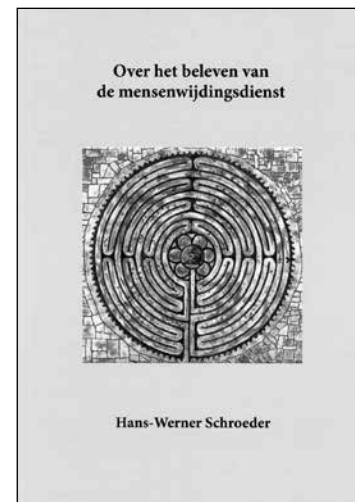
door Judith Slokker (gemeente Alkmaar)

Over het beleven van de mensenwijdingsdienst

Hans Werner Schroeder

Uitgeverij Aan de Tijd, 30 pagina's, €10.

Wie de afbeelding op de goudgele kaft op zich laat inwerken, komt al heel dicht bij de inhoud van het boek. Afgebeeld is het labyrint in de kathedraal van Chartres. Het mid-

den, de kern, is meteen zichtbaar, en nodigt uit om op weg te gaan. Wanneer je echter met je vinger op het plaatje (of misschien zelfs wel in het echt in Chartres) de weggetjes volgt, merk je dat je niet zomaar bij dat midden komt. De weg lijkt lang en pas nadat je helemaal langs de buitenkant bent gegaan, kom je plotseling in het midden aan. Twee elementen uit dit beeld worden uitgewerkt in het boek: de wilsactiviteit die nodig is om tot de beleving van die innerlijke plek te komen en ook wat er onderweg met je gebeurt, wanneer die bijzondere plek uit het blikveld verdwijnt en het onderweg zijn tot gewoonte wordt.

Schroeder wil met zijn boekje dan ook inspireren tot verdieping van het beleven en het mee voltrekken van de mensenwijdingsdienst. Hij doet dit aan de hand van vier korte hoofdstukken waarin hij aandacht besteedt aan de vier delen van de wijdingsdienst, geven en nemen, innerlijke activiteit en gedachten. Ten slotte krijgt ook het voorbereiden en laten naklinken een eigen hoofdstuk.

Voor wie de dienst tot gewoonte is geworden en daardoor zijn zeggingskracht lijkt te hebben verloren, legt Schroeder uit welke kwaliteit die gewoonte heeft; dat 'gewoon-

te' ook wil zeggen dat de dienst in ons 'woont'. Hij beschrijft welke innerlijke activiteit er nodig is om voorbij hetgeen waaraan we gewend zijn te komen tot wat er innerlijk ervaarbaar is.

Hij vergelijkt de vier delen van de dienst met het voorbereiden op en het ontmoeten van een dierbare en reikt hiermee beelden aan die we zelf in de dienst kunnen navoelen. Sensibel en trefzeker benoemt hij daarnaast verschillende kwaliteiten van zien en horen, waarmee hij de lezer de mogelijkheid aanreikt de eigen waarneming te oefenen en zo de beleving te verdiepen.

Verfrissend is zijn uitleg van offeren. Hij legt dit uit als het omhoog reiken met verschillende zielenkrachten. Dit zeer oude woord, bedekt met het stof van alle oude betekenissen, komt hierdoor ineens heel dichtbij.

Voor wie verfrissing of inspiratie nodig heeft om het vertrouwde nog eens nieuw te beleven is *Over het beleven van de mensenwijdingsdienst* een waardevol boekje. Het is ook een interessant boekje dat woorden en beelden aanreikt voor wat je eigenlijk innerlijk doet in het meemaken van de dienst. Het kan zo helpen je bewust te worden van de eigen innerlijke activiteit en een hulp zijn in het gesprek hierover.

Een fundamentele benadering van ouderdom, dementie en euthanasie

Vroeger wordt nu, binnen wordt buiten. De reis naar binnen van mensen met dementie

Jan Pieter van der Steen

Christofoor 2020, 96 pagina's, €22,95

door Thom Kloes (gemeente Zeist)

Dit boek lezen is als een reis maken door een veelkleurig landschap met indringende perspectieven en onverwachte wendingen. Het is kunstzinnig gecomponeerd en er spreekt

een diepe interesse uit de veelzijdige benadering van de onderwerpen.

Een rode lijn die door het boek loopt is een zeer persoonlijke. Deze is gesmeed uit de notities van de auteur over de biografie van zijn moeder. Zij doorleefde alle fasen van dementie, waarvan negen jaar in een verpleeghuis. Een andere lijn vormen de waarnemingen van de schrijver die specialist ouderengeneeskunde is in een verpleeghuis. Zijn onderzoekende houding heeft daarbij een toegevoegde waarde; hij wil ervaren, doorvoelen, doordenken. Een derde lijn is samengesteld uit reacties op knellende vragen die aan een dertiental personen zijn voorgelegd. Zij voelden zich verbonden met zeer uiteenlopende stromingen op religieus, maatschappelijk, politiek en wetenschappelijk gebied. Om een zestal te noemen: Dick Swaab en Marianne de Nooij, kardinaal Eijk en Boris van Ham, Bert Keizer en rabbijn Soetendorp.

Het kunstzinnige van het boek is, dat uit de verschillende lijnen en de zo zeer verschillen-

de geïnterviewden een kernachtige, levendige en fundamentele zienswijze is samengesteld over ouderdom, dementie en euthanasie. Dit in nog geen 100 pagina's; waarschijnlijk zal 'schrappen' een belangrijk aandeel zijn geweest in het werken aan dit boek.

Wat komt u erin tegen? Het eerste hoofdstuk gaat over 'ouder worden'. Centraal staat hier hoe we naar ouderen kijken en hoe we kijken naar ouderdom: wat is aan het eind van het leven vruchtbaar gebleken, wat zijn waarden die in het zicht van de dood blijven bestaan? Heikele kwesties worden niet geschuwd. Zo is een thema 'de improductieve bejaarde als plaag', de oudere als 'kostenpost'. Dat roept een vraag op naar de maatschappelijke functie van de oudere mens, een vraag die aan de dertien geïnterviewden is voorgelegd. Met boeiende reacties.

Het tweede hoofdstuk gaat over dementie. Langzaam, stap voor stap, wordt de verbinding met de wereld buiten ons verbroken, de reis naar binnen is onontkoombaar. Aansluitend op het eerste hoofdstuk is een interviewthema: zijn mensen met dementie van betekenis voor ons, voor de maatschappij? Een zoektocht die uitmondt in een ervaring zoals deze: het verpleeghuis spoort me aan mijn hoofd leeg te maken, mijn laptop weg te leggen, mijn mobieltje te vergeten. Geen toevlucht te nemen tot intellectueel gedoe. Een mens met dementie vraagt naar liefde, vraagt naar hartencontact met jou.

Het derde hoofdstuk gaat in op dementie in de laatste fase. De kernvraag is: kunnen we bij een diep dementerende nog wel spreken over een mens? Een vraag die samenhangt met wat zich afspeelt in een diep dementerende of zelfs in een comateuze patiënt. Is er bij hen toch, hoe verborgen dan ook, sprake van een innerlijke werkplaats? Gaat hij of zij door een periode heen die van veel belang is voor het leven en het bewustzijn na de dood?

De combinatie dementie en euthanasie, het afgelopen jaar zo actueel, komt in het laatste

hoofdstuk aan bod, waarbij gebouwd wordt op de voorgaande hoofdstukken. Heel nauwkeurig en mede aan de hand van situaties die zich de afgelopen jaren hebben voorgedaan, gaat de auteur na wat de betekenis is van wilsonbekwaamheid bij euthanasie en

wat de waarde is van een wilsverklaring. Kan iemand met een wilsverklaring voor euthanasie tijdens gevorderde dementie van mening veranderen? Hoe kom je daar achter en wat doe je dan? Ontdek het in dit boek.